

**PEDAGOGIKA TALABALARINING AXBOROTGA TANQIDIY YONDASHUV
MALAKASINI SHAKLLANTIRISHDA MEDIASAVODXONLIKNING O'RNI****Rahmatov Dilshod Nabijonovich ¹**¹ Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi**MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:**

Received:14.06.2025

Revised: 15.06.2025

Accepted:16.06.2025

KALIT SO'ZLAR:

pedagogika talabalari,
axborotga tanqidiy
yondashuv,
mediasavodxonlik, tanqidiy
fikrlash, metodik
yondashuv, o'quv jarayoni,
integratsiya, media ta'lim.

Ushbu maqolada pedagogika yo'nalishidagi oliy ta'lim talabalarida axborotga tanqidiy yondashuv malakasini shakllantirishda mediasavodxonlikning o'rni tahlil qilinadi. Maqola pedagogik va psixologik nuqtai nazardan mediasavodxonlikni rivojlantirishning zarurligi, metodik asoslari va amaliy qo'llanilishi masalalariga bag'ishlangan. Shuningdek, pedagogika talabalarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar, o'quv jarayonida mediasavodxonlikni integratsiyalashgan holda qo'llashning samaradorligi ko'rsatib o'tilgan. Tadqiqot natijalari bo'lajak o'qituvchilarning axborot muhitida faol va mas'uliyatli sub'ekt sifatida shakllanishiga xizmat qiladi..

KIRISH. Zamonaviy axborot jamiyati doimiy o'zgarish va raqamli texnologiyalar rivoji bilan ajralib turadi. Bu esa ta'lim tizimiga va xususan, pedagogik kadrlar tayyorlashga yangi talablarni qo'yimoqda. Global axborot oqimi sharoitida har bir shaxs, ayniqsa, bo'lajak o'qituvchi, faqat bilim egasi bo'lishi emas, balki axborot bilan ishlay oladigan, uning mazmunini anglab, tahlil qilib, unga tanqidiy yondasha oladigan kompetent sub'ektga aylanishi zarur. O'qituvchining tanqidiy fikrlashi nafaqat o'zining kasbiy rivoji, balki o'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirish borasida ham muhim omil hisoblanadi.

Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalarda tarqatilayotgan kontentlarning soni va xilma-xilligi ortib borayotgan hozirgi paytda axborotni shunchaki qabul qilish emas, balki uning manbasini aniqlash, ishonchliligini baholash, yashirin manipulyativ texnikalarni tanib olish malakalari talab qilinmoqda.

Shuningdek, feyk yangiliklar, dezinformatsiya, klikbeyt (chalg'ituvchi sarlavhalar) kabi hodisalar ta'lim oluvchilarning dunyoqarashiga, axborotga nisbatan munosabatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu nuqtai nazardan, mediasavodxonlik — bu shunchaki axborotdan foydalanish emas, balki unga tanqidiy va mas'uliyatli yondashish qobiliyati sifatida ko'rilmoqda.

Pedagogika yo'nalishidagi talabalarning axborot muhitiga bo'lgan yondashuvi, ularning kelajakda qanday o'qituvchi bo'lishini ham belgilab beradi. Talaba o'zini nafaqat axborot iste'molchisi, balki uning faol tahlilchisi va yaratuvchisi sifatida ko'rishi uchun unga zamonaviy axborot kompetensiyalarini, xususan mediasavodxonlikni shakllantirish muhimdir. Mediasavodxonlik bu borada axborotni izlash, uni baholash, tahlil qilish va kontent yaratish, ya'ni o'quvchining axborotga tanqidiy yondashuvi va raqamli savodxonligini rivojlantirishni o'z ichiga oladi [1].

Ta'lim sohasidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, pedagogik ta'lim yo'nalishidagi talabalar ko'p hollarda internetdagi axborotlarning haqiqatga mos yoki mantiqiy ekanligini baholashda qiynaladilar, ayniqsa, vizual kontent (memlar, videolar, ijtimoiy tarmoq postlari) orqali berilgan manipulyativ g'oyalarga nisbatan tanqidiy yondashuv yetishmaydi [2]. Bu holat ta'limda mediasavodxonlikni mustaqil modul sifatida o'qitish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda.

Bundan tashqari, hozirgi zamon o'qituvchisi nafaqat bilim manbai, balki axborot makonida yo'naltiruvchi, farqlovchi, tahlilchi va ijtimoiy ongni shakllantiruvchi sifatida maydonga chiqmoqda. Shuning uchun ham, oliy pedagogik ta'lim muassasalari oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri — pedagogika talabalarida axborotga tanqidiy yondashuv malakasini shakllantirish orqali ularni mediasavodli shaxsga aylantirishdir. Bu orqali ular o'z shaxsiy hayotida ham, kasbiy faoliyatida ham manipulyatsiya va axborot zo'ravonligidan himoyalangan, axborotga mas'uliyatli munosabatda bo'lgan fuqarolarga aylanishlari mumkin.

Shunday qilib, ushbu maqolada pedagogika yo'nalishidagi talabalarning axborotga tanqidiy yondashuv malakasini shakllantirishda mediasavodxonlikning o'rni, uning pedagogik asoslari, metodik yondashuvlari va amaliy qo'llanishi ilmiy-tadqiqot va tahlil asosida yoritib beriladi.

Pedagogika talabalarida axborotga tanqidiy yondashuv malakasini shakllantirishda amaliy tavsiyalar

Zamonaviy pedagogika talabalari uchun axborotni tanqidiy baholash, soxta yoki manipulyativ ma'lumotlardan farqlay olish, ishonchli manbalarni tanlash va axborotni mustaqil tahlil qilish kompetensiyalari muhim ahamiyatga ega. Ushbu ko'nikmalarni shakllantirishda quyidagi amaliy tavsiyalarni ta'lim jarayonida qo'llash tavsiya etiladi:

1. Fakt va fikrni ajratish bo'yicha mashqlar

Talabalarga ijtimoiy tarmoqlarda tarqatilgan yangiliklar, maqolalar yoki blog postlaridan namunalar beriladi. Ular ushbu matnlarda faktlar (aniq, tekshiruvga asoslangan axborot) va

fikrlar (muallifning subyektiv bahosi)ni ajratib ko'rsatadilar. Bu orqali talabalar axborot tahlili va tanqidiy fikrlash bo'yicha amaliy ko'nikma hosil qiladilar.

Maslahat: Talabalar bilan "Faktmi yoki fikr?" nomli interaktiv viktorina yoki onlayn o'yin o'tkazish tavsiya etiladi.

2. Feyk yangiliklarni aniqlash bo'yicha treninglar

Talabalarga ijtimoiy tarmoqlarda yoki OAVda tarqatilgan soxta xabarlar (feyk yangiliklar) haqida misollar keltiriladi. Ular ushbu yangiliklardagi noto'g'ri faktlar, fotosuratlardagi montaj, yolg'on statistikalar, emotsional manipulyatsiyalarni aniqlashga o'rgatiladi. Bunda fact-checking vositalari — Snopes, Faktchek.uz, Google Reverse Image Search kabi platformalar amalda qo'llaniladi.

Tajriba asosida: *"Faktchek klubi" tashkil etish va har hafta talabalarning feyk yangiliklarni ochib beruvchi qisqa tahliliy chiqishlarini baholash mumkin [3].*

3. Axborot manbalarini baholash mezonlari asosida tahlil qilish

Talabalarga axborot manbalarini baholashning quyidagi mezonlari bo'yicha ishlash topshiriladi:

Muallif kim?

Nashr qayerda chop etilgan?

E'lon qilingan sana?

Maqsad nima (xabar berishmi, ishontirishmi, sotishmi)?

Manbalar keltirilganmi?

Bu ko'nikma talabaning axborot tanlashdagi mustaqilligini va ongli yondashuvini rivojlantiradi.

4. Media kontent yaratish loyihalari

Talabalarga o'zlari axborot yaratuvchisi sifatida chiqish imkoniyati beriladi. Masalan:

Mavzuga oid blog post yozish,

Vizual infografika yaratish (Canva yoki Piktochart orqali),

Media xavfsizlik bo'yicha video rolik tayyorlash.

Bu orqali talabalar nafaqat axborotni tahlil qilish, balki uni mas'uliyatli tarzda yaratishni ham o'rganadilar. Bu metod "produktiv tanqidiy fikrlash"ni shakllantiradi [4].

5. Axborotga tanqidiy yondashuvni rivojlantiruvchi muammoli vaziyatlar (case studies)

Talabalar guruhlariga bo'linib, real hayotdagi vaziyatlarga asoslangan axborot muammolarini hal qilishga harakat qiladilar. Masalan:

Soxta yangilik tarqalishi oqibatida yuzaga kelgan ijtimoiy voqea;

Tarmoqlarda bo'lgan noto'g'ri ijtimoiy kompaniya;

O'quvchi/yoshlar orasida tarqalgan internetda noto'g'ri ma'lumot.

Bu usul o'qituvchilik faoliyatida talabalarni ijtimoiy mas'uliyatli axborot bilan ishlovchi sub'ekt sifatida shakllantiradi.

6. Reflektiv yozuvlar va media kunliklar

Talabalardan bir hafta davomida o'zlari iste'mol qilgan axborot manbalari (yangiliklar, videolar, ijtimoiy postlar) haqida reflektiv yozuvlar yozish talab qilinadi:

Qaysi manbalarga ishonaman?

Qaysi yangilik meni chalg'itdi va nega?

Kontentga nisbatan hissiy reaksiya qanday bo'ldi?

Bu uslub talabalarda axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi [5].

7. "Mediasavodxonlik haftaligi" tadbirlari

Pedagogika fakulteti doirasida muntazam ravishda quyidagi amaliy tadbirlarni o'tkazish tavsiya etiladi:

Mediasavodxonlik bo'yicha mahorat darslari;

Soha mutaxassislari ishtirokidagi seminarlar;

Talabalar o'rtasida "Eng yaxshi faktchek tahlil" tanlovi;

"Media qahramoni" loyihasi — eng mas'uliyatli axborot yaratuvchini aniqlash.

8. Multidistsiplinar yondashuvni yo'lga qo'yish

Mediasavodxonlik faqat pedagogika yoki jurnalistika emas, balki boshqa yo'nalishlar bilan ham bog'langan ko'nikmadir. Shu sababli, axborotga tanqidiy yondashuvni:

Psixologiya, Sotsiologiya, IT va raqamli madaniyat, Etika va huquqiy fanlar bilan uyg'unlashtirib o'qitish, talabalarni keng kontekstda fikrlashga o'rgatadi.

9. Axborot xavfsizligi va shaxsiy chegaralar

Tanqidiy fikrlashni shakllantirish faqat kontentni baholash emas, balki o'zining raqamli izlari, axborot maxfiyligi, shaxsiy identifikatsiyalash xavfi haqida tushunchaga ega bo'lishni ham talab etadi. Shu bois, talabalar bilan:

Parol xavfsizligi,

Foydalanuvchi shartnomalarini tahlil qilish,

Soxta akkauntlar orqali kuzatuv holatlari muhokama qilinadi.

10. Tanqidiy fikrlash savollaridan foydalanish

O'qituvchilar dars jarayonida tanqidiy fikrlashni rag'batlantiruvchi savollar berishlari zarur:

Bu axborot qayerdan olingan?

Muallif kim va uning motivatsiyasi nima?

Alternativ nuqtai nazar bormi?

Menga bu ma'lumot qanday ta'sir qilmoqda?

Agar bu axborot yolg'on bo'lsa, oqibatlari qanday bo'ladi?

Ushbu savollar talabaning har bir axborotga ongli va tanqidiy yondashuvini rag'batlantiradi [2].

Bugungi raqamli axborot makonida pedagogika yo'nalishidagi talabalarning axborotga tanqidiy yondasha olish malakasi — ularning shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy kamoloti uchun zaruriy kompetensiyalardan biri sifatida qaralmoqda. Axborotning shiddat bilan tarqalishi,

ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali manipulyativ, noaniq yoki soxta ma'lumotlarning ko'payishi bu kompetensiyaning ahamiyatini yanada oshirmoqda.

Tadqiqotlar va tahlillar shuni ko'rsatadiki, mediasavodxonlik — tanqidiy fikrlash, axborot madaniyati, raqamli etik xulq va axborot xavfsizligi tushunchalarini o'z ichiga olgan ko'p qirrali kompetensiyadir. Shu bois, pedagogik ta'limda mediasavodxonlikni shakllantirish axborotga tanqidiy yondashuvning poydevorini tashkil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. UNESCO (2021). *Media and Information Literacy Curriculum for Teachers*.
2. Livingstone, S., & Bulger, M. (2014). *A global research agenda for children's rights in the digital age*. *Journal of Children and Media*, 8(4), 317–335.
3. Maxamadjonova, M. (2023). Talabalarda media va axborot ko'nikmalari yordamida tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish. *Scientific Approach to the Modern Education System*, 2(18), 45–50.
4. Hobbs, R. (2010). *Digital and Media Literacy: A Plan of Action*. Aspen Institute.
5. Potter, W. J. (2004). **Theory of Media Literacy: A Cognitive Approach*